

Euroromanas: iliuzija ar kompleksas?

Vytautas BIKULČIUS
Šiaulių universitetas

Pagrindiniai žodžiai: *romanas, euroromanas, rinkodara, etiketė.*

Į šiandieninį lietuvių literatūros pasaulį niekas neįnešė tiek maišaties kaip sąvoka *euroromanas*. Ir taip nutiko tik todėl, kad nė vienas kritikas, vartojęs šį terminą, nepateikė jo aiškios apibrėžties. Netgi paskutiniame ir išsamiausiame šia tema parašytame straipsnyje „Šiuolaikinė lietuvių literatūra. Ką bendra turi euras ir romanas?“ jo autorė Laura Auksutytė tenkinasi tik tokia pastaba: „Sutartinai teigiama, kad šis terminas atsirado Vakarų Europoje, pasirodžius Umberto Eco „Rožės vardui“ (1980), įtvirtinusi populiariosios ir intelektualiosios literatūros hibridą“¹. Kas čia sutartinai teigia, kokiame kontekste buvo pavartotas euroromano terminas, mes taip ir nesužinome. O kai nėra aiškios pradžios, įvairios interpretacijos tampa dar neaiškesnės, tuo labiau kad populiariosios ir intelektualiosios literatūros supriešinimo aiškiai nepakako termino esmei atskleisti. Be to, kyla klausimas, ar geografiniu principu konstruojamas terminas yra pajėgus paliudyti tam tikrą kokybę. Ir jei jau egzistuoja euroromanas, ar negalėtų atsirasti terminai „afroromanas“ ar „australoromanas“? Bet tuomet visiškai teisėtai galėtume paklausti, ar euroromanui prilygsta „afroromanas“ ar „australoromanas“, ar ir tarp jų gali atsirasti tam tikra gradacija? Žodžiu, kyla dar didesnė maišatis. Kita vertus, ar galima pavadinti euroromanu D. Brown'o *Da Vinčio kodą*, nors šio romano autorius yra amerikiečių rašytojas, tuo labiau, kad šis kūrinys susilaukė didžiulio pasisekimo ne tik Europoje, bet ir visame pasaulyje? Gal tada euroromanas turėtų virsti „mundoromanu“ ar „globalromanu“, jeigu jau griebiamės geografinių ir literatūrologinių analogijų? Tai dar vienas įrodymas, kad euroromanas kaip terminas radosi greičiau kaip nieko neįpareigojanti metafora, kaip gražus žodžių žaismas, neatsitiktinai vėliau šis terminas buvo gretinamas ne tik su Europa, bet ir su euru.

Paminėjusi, kad euroromano sąvoka pasirodė apie 1995 metus ir kad iš pradžių buvo noriai eksploatuojama estų literatūrologų, Jūratė Sprindytė bando vienaip ar kitaip apibrėžti šią sąvoką: „Vidutinis euroromanas siūlo tokį patrauklų modelį: mini istorija, mažai personažų, geras tempas, gale susimezga visos pasakojimo gijos, aiški pabaiga (nebūtinai laiminga), bet atpildas – pagal nuopelnus, kaip muilo ope-

¹ Laura Auksutytė, „Šiuolaikinė lietuvių literatūra. Ką bendra turi euras ir romanas?“, *Naujasis židinys / Aidai*, 2007, Nr. 3, p. 86.

roje ar pasakoje². Ir dar priduria, jog „euroromano pasakotojas būtinai dėsto savo kelionių išpūdžius arba dalis veiksmo rutuliojasi svečiose šalyse“³. Galima drąsiai teigti, kad prie tokios apibrėžimo formuluotės prisidėjo ir estų rašytojo Emilio To-
dės romanas *Paribio valstybė* (1993), nors literatūrologė euroromano bruožų randa ir Vytauto Bubnio, Marko Zingerio, Jurgos Ivanauskaitės, Renatos Šerelytės, Zitos Čepaitės kūrinuose. Nėra jokios abejonės, kad estiškasis euroromano pasiūlymas visų pirma buvo noras kuo greičiau priartėti prie Europos ką tik ištrūkus iš okupacinės priespaudos. Juolab kad ir Europos Sąjunga tuomet atrodė tik kaip graži svajonė. Tad sąvoka *euroromanas* buvo nelyginant iliuzija, kad bent savo literatūra jau žengiame į Europą, nors, kita vertus, už jos slypėjo ir tam tikras nevisavertiškumo kompleksas, kadangi prasmę literatūrai norėta suteikti, pasitelkiant magišką formulę, o ne laiko patikrintus dalykus. Bet vos gimęs euroromano terminas iškart sukėlė ir daug ginčų. Kaip teigė Šerelytė, „niekas nesuprato, kuo euroromanas skiriasi nuo normalaus paskaitomo romano“⁴. Samprotavimas išties pagrįstas, nes ši sąvoka yra be galo plati. Reikalas tas, kad sunkiai yra nusakomas net ir teminis euroromano lygmuo. Juk vienu atveju aiškinama, kad J. Ivanauskaitės romanas *Ragana ir lietus* gali būti laikomas euroromanu dėl „... europietiškos tematikos – krikščionybės, inkvizicijos interpretacijų...“, „... dėl populiarumo bent keliose šalyse...“, kitu atveju – tos pačios autorės *Miegančių drugelių tvirtovė* pripažįstama euroromanu už tai, kad jos „veiksmas peržengia geografines Lietuvos ribas“. Renata Baltrušaitytė pastarojo kūrinio kaip euroromano ypatybes sieja su siužeto vingiais, nes „veiksmas vyksta keliose valstybėse“ ir su statistine euroromano heroje. Jos manymu, tai yra „kosmopolitiškų pažiūrų keturiasdešimtmetė, kurią dėl jaunesnės moters palieka vyras“⁵. Bet jeigu sunkiai apibrėžiamas romano teminis lygmuo, ar galima išskirti jo formaliuosius bruožus, kurie mums leistų kalbėti apie euroromaną kaip literatūrologinį terminą? Ką reiškia euroromanas: romaną, paplitusį Europoje, ar romaną, kurį galima įsigyti už eurą, o gal romaną, kurio veiksmas vyksta Europoje, ar romaną, narpliojantį Europos Sąjungos problemas? Sutikime, kad nė vienas iš šių pateiktų variantų nėra vienintelis. Vėliau kortas dar labiau sumaišys kritikas ir vertėjas Laimantas Jonušys, pareikšdamas, kad „euroromanas nėra literatūrologinė sąvoka ir pati savaime nereiškia nei teigiamo, nei neigiamo vertinimo“⁶, nors dar iki šios kritiko ir vertėjo pastabos euroromanas pirmiausia kaip tik ir buvo vartojamas literatūrologine prasme. Tačiau pripažindamas, kad „euroromanas“ – tai visų pirma europiečio parašytas romanas, nagrinėjantis bendrą europietišką problematiką⁷, jis kartu turėtų leisti šiuo terminu pavadinti kad ir

² Jūratė Spindytė, *Prozos būsenos 1988–2005*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 83.

³ Ibid., p. 84.

⁴ Renata Šerelytė, „Svetimas laikas“, *7 meno dienos*, 2003 12 19.

⁵ Žr. Goda Volbikaitė. „Jurga Ivanauskaitė ir euroromanas“ [žiūrėta 2008 09 15]. Prieiga per internetą: <[www. filosofija.ktu.lt/literatūra/lt.php./kronika/naujienos/jurga-ivanauskaitė_ir_euromanas/2249](http://www.filosofija.ktu.lt/literatūra/lt.php./kronika/naujienos/jurga-ivanauskaitė_ir_euromanas/2249)>.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

Vinco Mykolaičio-Putino *Altorių šešėly*, nes „bendra europietiška problematika“ apima labai platų turinį.

Taigi, terminas *euroromanas* tapo perdėm aptakus, juo labiau, kad mūsų gyvenime ėmė rasti panašiai nukaltų žodžių, kurie turėjo bent jau aiškia vertybinę kryptį. Pavyzdžiui, iš Rytų atėjęs *euroremontas* liudijo apie puikią, tenai nematytą darbų kokybę; emigrantų, plūstelėjusių į Angliją ir Airiją, dažniausiai seneliams paliktos atžalos buvo pažymėtos nieko gera nežadančia *eurovaikų* žyme. Matyt, visos šios aplinkybės leido Sigitui Parulskiui pavadinti *euroromaną* „kvaila sąvoka“⁸. Todėl nė kiek nenuostabu, kad šis terminas susilaukė ir priešiškos reakcijos arba jam buvo suteiktas neigiamas vertybinis kriterijus. Aptardamas 2003 m. rugpjūtį Jurbarko įvykusio tarptautinio literatūros forumo „Šiaurės vasara. Eurospąstai?“ rezultatus, Regimantas Tamošaitis pažymėjo, kad lietuvių autoriams „euroromano sąvoka ne itin patiko, jos buvo kratomasi kaip kažkokio nemalonaus konjunktūrinio apynasrio, menkinančio kūrybos idėją. Atrodo, kad ši sąvoka kyla ne iš pačios literatūros apibrėžimų – ją tarytum primeta ar sukuria politinis ir komercinis kontekstas“⁹. Kaip matyti, paties termino neapibrėžtumą verčia jo vartotojus žengti įvairiausiomis kryptimis ir išvelgti tam tikrus jo aspektus, nėra ko stebėtis, kad jis virsta ir antrarūšės literatūros sinonimu. Gal todėl suprantama, kad kai kas bandė ir ieškoti kiek tik įmanoma tikslesnio *euroromano* apibrėžimo, kitaip tariant, suteikti jam visų pirma literatūrinę prasmę. Niekai kitaip ir nepaaiškinsi apžvalgininkės Renatos Baltrušaitytės žodžių: „Euroromanas turi neginčijamų privalumų: jam būtinas greitas besiplėtojantis siužetas, operatyvus aktualijų atspindėjimas, neperkrautas manieringomis grožybėmis stilius, o visa tai kartu skaitymą daro įtraukiantį, lengvą ir malonų“¹⁰. Tačiau ar toks *euroromano* apibūdinimas nedubliuoja populiariosios literatūros ar detektyvo sampratų? Tada teisėtai iškyla klausimas, kam sviestuoti sviestą?

Dar toliau žengia Aleksandra Fomina teigdama, jog tam, kad „euroromanas nusisektų, visų pirma, į pavadinimą reikėtų įpinti senovės graikų ar romėnų mitologijos motyvų. Antra, veikėjai turėtų būti „paprasti žmonės“, kurių iš pažiūros nesudėtingos istorijos kupinos paslapčių, stiprių išgyvenimų ir tam tikros kasdienybės estetikos. Trečia, pabaiga neabejotinai turi būti optimistiška“¹¹. Šiuo atveju *euroromano* terminas dar labiau praranda visuotinio aspekto, kuris būtinas sąvokai, nes minėtų teiginių autorė, pasiremdama atskiro, konkretaus romano ypatybėmis (šiuo atveju lenkų rašytojo M. Sobólio kūrinio *Moiros*), bando jas universalizuoti, padaryti sudėtinėmis termino dalimis. Čia būtų galima pašmaikštauti, kodėl kritikė primygtinai siūlo į pavadinimą įtraukti senovės graikų ar romėnų mitologijos motyvus, jei jau minėto populiariojo Browno romano pavadinime slypi Renesanso epochos dailininko pavardės ir XIX–XX amžių sąvokos dermė, o Eco *Rožės vardas*

⁸ Sigitas Parulskis, „Priemoje“, *Šiaurės Atėnai*, 2004 06 05.

⁹ Regimantas Tamošaitis, „Jurbarko forumo pamokos: lietuviškasis euroromanas“, *Metai*, 2004, Nr. 1, p. 105.

¹⁰ Renata Baltrušaitytė, „Štai ką reiškia per naktis spoksoti „BBC News“, *Veidas*, 2005 12 01, Nr. 48.

¹¹ Aleksandra Fomina, „Marek Soból. Moiros“, *Literatūra ir menas*, 2007 10 01.

susijęs su viduramžių literatūra? Gal išties euroromanas tampa dariniu, su kuriuo gali sieti bet ką, nes visais atvejais išgelbėti turėtų termino viliojantis skambesys?

Kiek kitoniską požiūrį į *euroromaną* išsako rašytojas Petras Palilionis: „Mūsų prozai daro didelę žalą skaitalo, kurį vadinčiau „euroromanu“, įtaka. Ji jau pastebima mūsų rašytojų kūrinuose, kurie sukonstruojami pagal tą patį receptą: šiek tiek sekso, šiek tiek detektyvo ir smurto, plius globalinis pasaulis“¹². Visa tai rodo, koks neapibrėžtas iki šiol lieka vadinamojo euroromano terminas, nes vieni bando suvokti ir kuo tiksliau apibrėžti jo savybes, kiti jam nepripažįsta ne tik literatūrologinio, bet ir aksiologinio statuso, tretį su šiuo vardu sieja visas šiuolaikinio romano blogybes. Galbūt ši aplinkybė ir lėmė, kad, aptardama 2007 m. knygų derlių, Sprindytė ironizavo, jog „atėjo laikas parašyti kokią veikala, nors minimaliai supažindinantį skaitančiąją visuomenės dalį su sąvoka „euroromanas“¹³.

Kol literatūrologai ieško euroromano termino tikslaus apibrėžimo, juo puikiausiai naudojasi leidėjai, nes ši sąvoka užtikrina gausų skaitytojų ratą ir nemažus tiražus. Matyt, leidėjai mano, kad euroromanas bus pirmas laiptelis bestselerio link. Reikia pasakyti, kad reklamai net nelabai rūpi, kokią konotaciją įgyja šis terminas. Svarbu, kad atskirais atvejais jis gali sukelti ažiotažą, virsti tam tikru masalu ir nauja konjunktūra. Tam išnaudojamos knygų mugės, kai kurių knygų pristatymai ar specialūs renginiai. Tuo labiau, kad dabar knygos puikuoja ne tik knygynų lentynose, jos užpildo ir didžiųjų prekybos centrų prekybinius plotus, šitaip pretenduodamos į kasdienės prekės statusą. Gal šitaip vienas ar kitas romanas prasimuš ne tik tarp vietinių skaitytojų, gal jam atsivers ir užsienio šalių rinka? Bet kaip ten bebūtų, ir vienu, ir kitu atveju leidyklos pelnas bus garantuotas. Kitaip tariant, euroromano sąvoka tapo leidyklų rinkodaros dalimi, ir jie ją sėkmingai panaudoja.

Šiuo požiūriu leidyklos orientuojasi į vidutinį skaitytoją, kuriam vis dėlto arčiau populiarioji, o ne intelektualioji literatūra. Tačiau vargu ar galima sutikti su Auksutytės teiginiu, kad „gal jau turime naują literatūros žanrą su aiškia pretenzija į intelektualumą (euroromanas – ne popliteratūra), vis dėlto orientuotą į kur kas platesnį nei elitinis skaitytojų ratą (euroromanas – ne elitinė literatūra)“¹⁴. Kaip žinome, žanras visų pirma yra struktūra, tačiau kaip ką tik matėme, niekas negali tiksliai nusakyti net euroromano teminio lygmens, tad tuo labiau mums yra neprieinami jo formalieji požymiai. Greičiau euroromaną būtų galima pavadinti ne nauju žanru, bet nauju jauku, kuriuo bandoma suvilioti skaitytoją, nes pati sąvoka *euroromanas* dar mažai nuvalkiota, dar gali daryti įspūdį, tuo labiau, kad ji nieko aiškaus apie patį romaną nepasako, nebent sukuria magišką iliuziją, jog skaitytojas, paėmęs jį į rankas, atras jame neįtikėtinų dalykų, kur vienaip ar kitaip šmėkščioja Europos įvaizdis. Kitaip tariant, euroromanas virto konjunktūrine prekės etikete, o etiketė, kaip žinoma, turi visai kitas funkcijas negu literatūrologinis terminas. Kaip

¹² Prieiga per internetą: <www.kauno.diena.lt/dienrastis/kita/kurejus-turi-atrinkti-ne-priemimo-komisijos-o-pasaukimas-44922> [žiūrėta 2008 03 06].

¹³ Rima Petrauskaitė, Rasa Strolytė, „Pasaulis, kurį siūlo 2007-ųjų knygos“. Prieiga per internetą: <www.filosofija.ktu.lt/lt.php/kronika/naujienos/pasaulis_kur_silo_2007_j_knygos/3076> [žiūrėta 2008 09 15].

¹⁴ Laura Auksutytė, op. cit., p. 92.

rodo mūsų analizė, visas nesusipratimas ir randasi iš to, kad mes painiojamės tarp termino ir etiketės. Ir visiškai suprantama, kad neįmanoma analizuoti kūrinio kaip euroromano literatūrine prasme, nes euroromano sąvoka mums leidžia tik aptarti, kiek vienas ar kitas romanas, kuriam buvo prisegta tokia etiketė buvo populiarus tarp skaitytojų, kokį tiražą jis pasiekė, kiek susilaukė leidimų ir pan. Kitaip tariant, mes čia jau patenkame į rinkos, bet ne į literatūrologijos sferą.

Tuomet visai teisėtai (jei sutapatinamos *etiketės* ir *termino* sąvokos) išskyla klausimas, ar reikia rašyti veikalą apie euroromaną kaip apie literatūrologinį terminą, jei jis kaip toks iš viso neegzistuoja? Ar jis iš tikrųjų įneš kokios nors šviesos į šią painią problemą? Gal čia galėtų padėti kitų Europos literatūrų patirtis? Tačiau mums geriausiai pažįstamoje prancūzų literatūroje neteko nė sykio susidurti su euroromano sąvoka. Ir tik prieš pusmetį, atsitiktinai vartydamas interneto puslapius apie Eco pirmąjį romaną *Rožės vardas*, užtikau tokią prancūzų literatūros kritiko Alaino Roy pastabą: „Šiandien U. Eco romanas „Rožės vardas“ jau išverstas kone į visas Europos kalbas. Jis tapo Europos savastimi. O gal euroromanu?“¹⁵ Kaip matyti iš šių kritiko žodžių, sąvoka *euroromanas* čia nepretenduoja į joki terminą. Gal net primena greičiau metaforą? Arba jei jau ieškosime kitokios prasmės, ji bus labiau susijusi su romano *Rožės vardas* paplitimu. Euroromanas ta prasme, kad jis yra pasklidęs po Europą. Tačiau tokia sąvoka niekuo neįpareigoja literatūros kritikų. Gal todėl Prancūzijoje ji tik ir liko kaip metaforiškas klausimas?

Tuomet gal ir mes kitomis akimis pasižiūrėsime į šią sąvoką. Ar verta mums muštis ir aiškintis, kas čia galėtų būti per terminas, ar euroromanas tampa nauju žanru, ar jis išvis priklauso literatūrologijai, ar jis gali būti kokiu nors kriterijumi?

Nuo to laiko, kai euroromano sąvoka Estijoje buvo pavartota pirmą sykį, praėjo apie penkiolika metų. Kaip sakėme, tąsyk jos pradinė reikšmė puoselėjo ir tam tikrą iliuziją, ir atspindėjo kai kuriuos kompleksus. Per tuos metus padėtis nelabai ir tepasikeitė, nes mūsų nepalieka iliuzija, kad ši sąvoka apskritai gali suteikti vienokią ar kitokią vertę romanui, ir niekaip neatsikratome komplekso, kad, atsisakę šios sąvokos, sumenkinsime savo literatūrą. Žodžiu, mus ir toliau kamuoja tos pačios iliuzijos ir tie patys kompleksai – pasikeitė tik jų slinktis.

Man regis, kad euroromanas, paklaidžiojęs literatūros kritikų darbuose kaip efemeriškas darinys, bet taip ir neįgavęs aiškaus ir griežto turinio, galiausiai turėtų išnykti, nes svarbiausiu kūrinio kriterijumi išlieka jo meninė vertė, kurios niekada nepadidins net ir įmantriausiai skambančios sąvokos.

Literatūra

A u k s u t y t ė 2007 – Laura Auksutyte, „Šiuolaikinė lietuvių literatūra. Ką bendra turi euras ir romanas?“, *Naujasis židinys / Aidai*, 2007, 3, 86–92.

B a l t r u š a i t y t ė 2005 – Renata Baltrušaitytė, „Štai ką reiškia per naktis spoksoti BBC News“, *Veidas*, 48, 52–53.

F o m i n a 2007 – Aleksandra Fomina, „Marek Soból ‘Moios’“, *Literatūra ir menas*, 36, 15.

¹⁵ A. Roy, “Eco incomparable”. Prieiga per internetą: <www.lexpress.fr/outils/89.asp> [žiūrėta 2008-03-26].

- Parulskis 2004 – Sigitas Parulskis, „Prietemoj“, *Šiaurės Atėnai*, 21, 9.
- Petrauskaitė 2007 – Rima Petrauskaitė, Rasa Strolytė, „Pasaulis, kurį siūlo 2007-ųjų metų knygos“ [žiūrėta 2008-09-15]. Prieiga per internetą: <www.filosofija.ktu.lt/lt.php/kronika/naujienos/pasaulis/kur_silo_2007_j_knygos/3076>.
- Roy 1989 – Alain Roy, “Eco incomparable” [žiūrėta 2008-03-26]. Prieiga per internetą: <www.lexpress.fr/outils/89.asp>.
- Spindytė 2006 – Jūratė Spindytė, *Prozos būsenos 1988–2005*, Vilnius: Lietuvių Literatūros ir tautosakos institutas.
- Šerelytė 2003 – Renata Šerelytė, „Svetimas laikas“, *7 meno dienos*, 46, 5.
- Tamošaitis 2004 – Regimantas Tamošaitis, „Jurbarko forumo pamokos: lietuviškasis euromananas“, *Metai*, 1, 105–111.
- Volbikaitė 2006 – Goda Volbikaitė, „Jurga Ivanauskaitė ir euromananas“ [žiūrėta 2008-09-15]. Prieiga per internetą: <www.filosofija.ktu/literatūra/lt.php/kronika/naujienos/jurga-ivanauskaitė-ir-euromananas/2249>.

Vytautas Bikulčius

Euromananas: iliuzija ar kompleksas?

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *romanas, euromananas, rinkodara, etiketė.*

Straipsnyje analizuojamos *euromanano* kaip sąvokos, egzistuojančios šiuolaikinėje lietuvių literatūroje, atsiradimo priežastys. Į mūsų literatūros kritikų darbus ši sąvoka atėjo iš Estijos literatūrologų darbų apie 1995 m. ir greičiau liudijo apie mūsų iliuzijas ar kompleksus negu atspindėjo tikrąją kūrinio vertę. Iš pradžių euromananas buvo suvokiamas (arba bent jau buvo bandoma suvokti) kaip literatūrologinė sąvoka, kuri norom nenorom turėjo įgyti ir vertybinį aspektą. Tačiau kaip parodė tolesnė literatūros situacija, ši sąvoka net negalėjo būti prilyginta literatūrologinėi sąvokai. Vadinamasis euromananas kaip sąvoka ir sukėlė painiavą todėl, kad, būdamas rinkodarinės prigimties ir greičiau atlikdamas etiketės funkciją, kuria išsyk ir pasinaudojo leidėjai, buvo perkeltas į literatūrologijos sritį. Vadinasi, euromananas žymi ne tiek kūrinio vertę, kiek tampa etikete, kuri turėtų visų pirma patraukti pirkėjų dėmesį. Mūsų manymu, literatūrologų ir literatūros kritikų darbuose ši sąvoka anksčiau ar vėliau turėtų nunykti.

Vytautas Bikulčius

Euronovel: an Illusion or a Complex?

S u m m a r y

Keywords: *novel, euronovel, marketing, label.*

The article analyses the emergence reasons of euronovel as the concept existing in modern Lithuanian literature. The concept “euronovel” came to our literary critics’ works around 1995 and rather witnessed our illusions or complexes than reflected the real value of the work. At the beginning, euronovel was understood as a literary concept, which anyhow had to get the evaluative aspect. However, this concept could not even be equated to the literary concept. Euronovel as the concept created confusion, because, being of the marketing nature and sooner performing the label’s function, which was instantly used by publishers, was moved to the literature field. Thus, euronovel marks not only the work’s value, but becomes the label, which must attract the buyer’s attention. We believe this concept sooner or later will disappear from the works of literature scientists and literary critics.

V y t a u t a s B I K U L Č I U S
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[najaune@yahoo.fr]